

Magické reminiscence v díle Dmitrije Lipskerova

КАЛИТА, И.: *Магические reminiscenции в творчестве Дмитрия Липскерова*. Москва: Издательство «Дикси Пресс», 2015. 271 s. ISBN 978-5-905490-30-9.

Zájem o dílo D. Lipskerova provází autorku recenzované monografie Innu Kalitu již déle než desetiletí. Nejdřív šlo o čtenářský zážitek z jeho románu, *Čtyřicet let Čančžoe*¹ postupně, jak se autorka seznamovala s další Lipskerovou tvorbou (romány, povídky, dramata), zaujal ji svým jazykem, stylem, kompozicí, zobrazením hrdinů i v neposlední řadě filozofickým nábojem, svébytným „uchopením světa“, v němž se reálné a racionální mísí s iracionálním za dokonalé prostupnosti obou těchto složek, rovnocenných a stejně důležitých pro vyjádření autorova záměru.

U nás jde o spisovatele prakticky neznámého – není znám ani čtenářské obci (jeho díla nebyla dosud do češtiny přeložena), ani literárněvědné a kritické veřejnosti. Ostatně on sám v jednom interview z r. 2005 vyřkl slova, že ruská literatura (rozumí se současná) není pro Západ zajímavá. I v Rusku je však vnímán jako autor do značné míry kontroverzní, i když zájem o jeho dílo je značný, jak mezi čtenáři, tak mezi literárními kritiky. Jako známá osobnost vystupuje často i ve sdělovacích prostředcích, protože se angažuje i ve veřejném životě.

Uvedme z monografie několik základních životopisných údajů. Dmitrij Michajlovič Lipskerov se narodil v Moskvě v r. 1964. Otec, původně geolog, byl později známým filmovým dramaturgem, matka byla hudební redaktorkou ve vrcholné sovětské instituci pro rozhlasové vysílání. Časová vytíženost rodičů a sovětské realie tehdejší doby byly příčinou toho, že Lipskerov na své dětství vzpomíná jako na dětství smutné, opuštěné a prožité bez rodičovské lásky. Prožité v tzv. týdenních jeslích, týdenní mateřské škole a škole-internátu. V útlém dětství byla pro něho nejbližším člověkem vychovatelka, která si ho někdy brala k sobě domů, když ho rodiče zapomněli vyzvednout. Později vyrůstal u babičky a dědečka, kteří žili v jednom z prvních domů postavených speciálně pro estrádní umělce, malíře a spisovatele. Děd byl známým konferencierem, v rodině byli častými hosty „hvězdy“ tehdejší éry. Lipskerov vzpomíná, že po dědečkově smrti dostali okolo tisíce kondolenčních telegramů a jeho pohřeb byl společenskou událostí. Ztráta kontaktu s rodiči byla prakticky dovršena po jejich rozvodu. Lipskerov nesnášel matčina nového přítele. Přesto později vzpomíná na matku jako na nejbližší bytost, jejíž hodnotu si uvědomil až po její předčasné smrti (odtud v jeho díle kult matky a ženy vůbec). Lipskerov byl špatným žákem, propadal, v 15 šel pracovat jako kulisák, když konečně složil maturitu, chtěl se přihlásit na cirkusové učiliště, protože však babička zjistila, že nemá status vysoké školy, šel

1 LIPSKEROV, D.: *Sorok let Čančžoe*. Moskva: Olma-Press, 2005. ISBN 5-94850-458-1.

na hereckou fakultu. V té době také začal psát (od dětství četl fantasy). Armádě se vyhnul simulováním duševní poruchy. V r. 1989 jel poprvé do Ameriky, později se tam vrátil a strávil tam léta 1991–1993. Začínal v pizzerii, ale pak se uchytil jako hlasatel v americkém vysílání televize v ruštině. To už měl za sebou deset divadelních her a začal psát romány. V současnosti žije v Moskvě jako spisovatel a podnikatel, spoluzaložil cenu pro mladé autory „Debut“ a založil cenu „Neformál“. Angažuje se i ve veřejném životě.

V rozmezí let 2002–2011 mu vyšly četné romány a knihy povídek, rovněž začalo vycházet souborné vydání děl v pěti svazcích. Ruská literární kritika ho zařazuje mezi autory magického realismu jako pokračovatele Gogola (který byl v Rusku prvním autorem děl tohoto typu, i když sám pojem a termín ještě neexistoval) a Bulgakova. Kvůli tomu, že je jeho dílo mnohohranné a komplikované, často záměrně šokující, s výraznými satirickými rysy, je sám autor hodnocen jako kontroverzní osobnost a jeho přijetí není jednoznačné.

Všech těchto okolností si byla vědoma Inna Kalita, když přistupovala k psaní ruské monografie *Magické reminiscence v díle Dmitrije Lipskerova*. Knihu rozdělila na dvě nestejně rozsáhlé části. V první, nazvané Magický realismus,² věnuje pozornost následující problematice: 1.1 Oxymoron (magický realismus) jako termín; 1.2 Vznik ruského realismu; 1.3 Magie – primitivní poznání nebo zapomenutá věda?; 1.4 Pojem magický realismus prizmatem křížovek kultur; 1.5 Přístupy k popsání metody magického realismu; 1.6 Magický realismus: kořeny a koruna; 1.7 Součásti magického realismu; 1.8 Ruský magický realismus; 1.9 Metoda D. Lipskerova: národní a světová kulturní báze. Teprve po prozkoumání výše uvedené problematiky může autorka zodpovědně analyzovat dílo D. Lipskerova.

Zamysleme se spolu s ní nad některými výchozími body a pojmy, bez jejichž filozofického osvětlení by nebylo možné se problematikou zabývat. Jde především o dva pojmy.

Mýtus, který se rodil spolu s lidským vědomím, aby uchopil podstatu světa, ale zároveň toto vědomí spoluvytvářel – a *magie*, která měla být silou schopnou působit na neznámé, rozumem v daný moment jeho rozvoje nevysvětlitelné a nepostižitelné, a proto skutečně nebo domněle nepřátelské. Dvě složky lidské duše – racionálně a iracionálně.

Autorka připomíná, že starořecké slovo MYTHOS původně vlastně znamenalo SLOVO, proto byl mýtus u prvopočátků výkladu světa, neboť člověk neumí svět jinak obsáhnout a uchopit než prostřednictvím vědomí nerozlučně spjatého s řečí, právě v tom je jeho síla, ale i slabost. Už neumí svět prožívat nezprostředkovaně, vše chápe

2 KALITA, I.: *Magičeskije reminiscencii v tvorčestve Dmitrija Lipskerova*. Moskva: Izdatel'stvo «Diksi Press», 2015, s. 19–81.

prizmatem řeči. Co není pojmenované, je neznámé, ale co je pojmenované, už není daný objekt bezprostředně, ale jeho odraz v našem vědomí, ne zcela autentický a beze zbytku odpovídající realitě.

A jakkoli by se mohlo zdát, že s přibývajícím zkušeností lidského pokolení a zráním lidského rozumu bude nabývat vrchu racionální a iracionální se prostor pro ně v lidském životě vymezený bude zmenšovat, není tomu tak. V lidské „duši“ tyto dvě složky tvoří nedílnou jednotu, čím víc člověk poznává, tím víc si je vědom nekonečnosti objektu svého poznání, a tím jeho neuchopitelnosti jako celku. A tím větší prostor se tedy otevírá pro iracionální jako druhou podstatu světa vnímaného lidskou bytostí, protože bez ní by svět sám sebe neinterpretoval.

A odtud tedy pramení i kořeny magického realismu, o němž autorka uvádí, že jako fenomén existuje odpradávná, ale jako literárněvědného pojmu a termínu se ho užívá 90 let a rozšířil se ve větší míře později hlavně v souvislosti s Márquezovým světově proslulým dílem *Sto roků samoty*. Aluzí na tento název je i Lipskerovo *Čtyřicet let Čančžoe*. I. Kalita magický realismus zkoumá na pozadí pojmového pole *realismus – magický realismus – postmodernismus*, zdůrazňuje jeho odlišnost od *fantasy* a *sci-fi*. Tato odlišnost spočívá hlavně v jakési prostupnosti mezi světem reálna a iracionálna, dané propojením lidského vědomí a podvědomí, jež k nám promlouvá např. nočními sny, ale také pocitem neustálé přítomnosti smrti, která je ovšem v lidské psychice transformována a chápána jako brána do jiné formy života. I. Kalita užívá obtížně přeložitelného termínu „žizněsmertije“ pro nerozlučné sepětí obou pojmů. Autoři děl napsaných v duchu magického realismu své čtenáře „neupozorňují“ na přechod z jedné dimenze do druhé, svět racionálna a iracionálna se prolíná, hranice mezi realitou a „jinou realitou“ se stírají, příběhy v obou dimenzích jsou podány jako stejně pravděpodobné a stejně závažné pro pochopení literárního hrdiny a smyslu díla. Hrdina je nositelem archetypálních rysů, je v něm přítomnost, ale i celá minulost lidstva, a také přesah do budoucnosti. Jeho problémy, obsah jeho podvědomí se všemi děsy, osamoceností, pocitem odcizení a „nenáležitosti“ se předávají čtenáři jako všelidské formy života duše ovšem v její dialektické jednotě s tělem a jeho potřebami, včetně sexuálních, jež jsou mnohdy určující.

Druhý oddíl knihy,³ nazvaný *Magické reminiscence Dmitrije Lipskerova*, autorka člení na následující kapitoly: 2.1 Dmitrij Lipskerov – životopis současníka; 2.2 Hledání stylu a metody; 2.3 Atributy románů D. Lipskerova; 2.4 Složky magického «neznáma» Dmitrije Lipskerova; 2.5 Traumatická osa; 2.6 Sexualita; 2.7 Archetypy a vztahy v románech Dmitrije Lipskerova; 2.8 Stylistická osobitost románů D. Lipskerova; 2.9 Žánrová osobitost románů Dmitrije Lipskerova.

3 Tamtéž, s. 82–206.

Třetí oddíl⁴ pojednává o vzájemné spojitosti Lipskerova, Gogola a Bulgakova, ovšem ne ve smyslu přímého následnictví. Následuje závěr, anglické a české résumé, věcný a jmenný rejstřík a velice bohatá bibliografie děl ruských, anglických a dalších autorů (z českých, kteří se zabývali problematikou autorku zajímaví, ovšem ne přímo Lipskerovem, např. I. Pospíšil, M. Mikulášek, S. Koryčánková).

Jak I. Kalita uchopila dílo D. Lipskerova je nejlépe ve zkratce podané jejími vlastními slovy v českém résumé, proto je citujme, i když citát bude delší.

„Tvorba Dmitrije Lipskerova je názorným příkladem svérázné tvůrčí originality. Autor zůstává svůj navzdory tomu, že ho během 25 let jeho působení na literární scéně kritici i novináři neustále srovnávají s klasiky i současníky, z řad známých západních i ruských spisovatelů. Dnes takový počet autorů přesahuje sedmdesát. V počáteční, dramatické etapě jeho tvorby vzniklo srovnání s A. P. Čechovem, dále následovalo dosud nejpobulárnější srovnání s G. Márquezem. Později se na seznamu objevili G. Boccaccio, V. Hugo, F. Kafka, H. Miller, H. Hesse, H. Murakami, M. Pavič, U. Eco, N. Gogol, M. Saltykov-Ščedrin, M. Bulgakov, B. Pasternak, A. Kuprin, I. Bunin, D. Charms, Č. Ajtmatov, B. Pelevin, A. Bělov, V. Sorokin, B. Akunin, P. Krusanov, A. Korolev a mnoho dalších.

Dílo D. Lipskerova nabízí množství aluzí, asociací s různými epochami, zeměmi, autory, událostmi a styly. Nicméně i při všech možných srovnáních spisovatel vytvořil vlastní, rozpoznatelný styl. Tvorba Dmitrije Lipskerova je kulturologickou laboratoří, v níž ruský chirurg preparuje světové symboly. Obrazný svět spisovatele je zaplněn jako Noemova archa v době potopy. Jeho formování patří ke zlomovému období – začíná v 90. letech 20. století, kdy se hrouť a padá do propasti kontinent sovětské historie, kde se autor narodil. Symbolika vyprávění obsahuje cestu, nástup do archy, unášení a hledání nové zaslíbené země. Symboly zřetelné již v samém počátku tvůrčí kariéry – v názvech prvních divadelních her „Řeka na asfaltu“ (1989) a „Škola pro emigranty“ (1990).

Děje v románech D. Lipskerova se rozvíjí podle specifických scénářů. Všechna díla mají několik hlavních dějových linií, které se prolínají do různých dob a prostorů. Přes zdánlivé odtržení hrdinů od současných událostí je vždy přítomen reálný život a ostrá sociální satira.

Následující vrstvy uměleckého plátna odhalují nadčasovou osu – strom života, který je jen zčásti „umístěný“ v naší době. Tento strom umožňuje jít dolů ke kořenům a přemísťovat se vzhůru do budoucnosti.“⁵

Tato citace budiž zároveň ukázkou, jak sama I. Kalita pracuje s jazykem. Kniha je napsána rusky, vytříbenou ruštinou, jíž nejsou cizí literární obrazy, metafory, přirovnání atd. I přes náročnost textu se dobře čte právě pro autorčin svébytný styl.

4 Tamtéž, s. 207–218.

5 Tamtéž, s. 232–233.

K jejím přednostem patří obdivuhodný přehled o odborné literatuře, z níž autorka dovede vybrat zajímavé citáty, které čtenáře monografie uvádějí do problematiky a mnohdy upozorňují na nečekané souvislosti. Sama I. Kalita si je ovšem vědoma, že zorný úhel jejího pohledu je jen jeden z možných, že dílo Lipskerova, jenž napsal deset románů a přes dvacet divadelních her, není snadné uchopit v celku a různí badatelé v něm vyzdvihnou různé stránky a mohou dospět ve své analýze k závěrům až protikladným. To však nic nemění na faktu, že I. Kalita tím, že sama pronikla hluboko do zkoumané problematiky magického realismu a magických reminiscencí zajímavého současného ruského autora, otevřela i čtenářům své knihy bránu do další oblasti poznání. Toto poznání jim umožní prostřednictvím literatury magického realismu lépe se vyrovnat se složitostí světa a nevypočitatelností lidského života.

Zdeňka Trösterová

Originálny pohľad na literárny proces súčasnej Ukrajiny

НАГНКО, М. К.: *Літературна історія і сучасна критика*. Київ: Київський університет, 2015. 400 с.

Pohľad na súčasný literárny proces v Ukrajine nám poskytuje najnovšia práca profesora Kyjevskej národnej univerzity T. H. Ševčenko Mychajla Najenka, DrSc., Literárne dejiny a súčasná kritika.

Publikácia pozostáva z najnovších jeho prác o vývoji ukrajinskej literatúry počas nezávislosti Ukrajiny, t. j. od roku 1991, rozpráva o jej plusoch a mínusoch, o stratách a umeleckých objavoch. Občas sa vracia do minulosti jej vývoja a hľadá paralely. Najdôležitejšie je pre nás, že nám autor predkladá svoje najnovšie interpretácie známych literárnych textov popredných básnikov a prozaikov Ukrajiny, že literárny proces Ukrajiny skúma v kontexte všeslovanskom, ba aj európskom, nachádza styčné body a rozdiely, že vidí ukrajinskú literatúru ako súčasť celoeurópskeho literárneho vývoja od najdávnejších čias po súčasnosť. Každá štúdia či recenzia (už bola uverejnená v novinách, alebo vedeckých zborníkoch) obsahuje celý rád neordinárnych interpretácií, hodnotení diela či jednotlivých umeleckých obrazov. S jeho hodnotením možno súhlasiť, hoci sa vymyká z doteraz jestvujúcich názorov, lebo tak ako myslí a uvažuje M. Najenko, ťažko nájdeme v súčasnej ukrajinskej literárnej vede alebo kritike takého novátora. Nebojí sa otvorene vystupovať proti vulgárnemu hodnoteniu diela či rôznym paškvilom, ktoré sa objavujú v ukrajinskom súčasnom literárnom rozvoji. Neraz napráva predchádzajúce vulgárne interpretácie či už klasickej alebo súčasnej literatúry, ba často ide proti prúdu.